

פניני "להתהלך"

ביאורים הערות והארות מתוך ספרי "להתהלך" של הרב אורי הולצמן שליט"א

פרשת שמות | גליון מס' 1

כעת אנו יוצאים בתכנית חדשה נוספת, ללקט פנינים נבחרים מתוך הספרים, ולסדרם בקצרה בגיליון אחד, כדי להבליטם ולתת טעימה מדרכי הקריאה והלימוד בהן התהלכנו. ויהי"ר שהקב"ה יצליח בידינו ושנזכה להגדיל תורה ולהאדירה. המערכת

זכינו בס"ד לכתוב ולפרסם מדי שבת בשבתו גיליונות שבועיים למעלה מחמש שנים, בהם עסקנו בדרכי הקריאה, בהקשבה עדינה, בשימת לב אל כל מילה קדושה בתנ"ך, ובהעמקה בדרכי חז"ל המאירים את עומק הפשט, והדברים שמחים ומאירים. הדברים גם נקצבו ונעשו לספרים חשובים ב"ה.

כללי קריאה

ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם.²
(שמות א ז)

אל תוך פסוק זה המכנס מגוון לשונות של ריבוי נכנסה מילה בעלת משקל שלילי ומעכיר - "וַיִּשְׂרְצוּ" - המזכירה לנו את השרצים ודרך התרבותם כנזכר בתחילת ספר בראשית: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרְצוּ הַמִּים שָׂרָץ נָפֶשׁ חַיָּה" (בראשית א כ). אכן היו מהראשונים ששמעו במילה זו ביקורת על בני ישראל שחיו בארץ מצרים חיים חסרי זהות, עצמאות, וקדושה:

וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא - שהיו ראויים וצדיקים, ואחר מיתתם ובני ישראל פרו וישרצו, רצונו לומר שהיו פרים כמו השרצים בלי תרבות, והיו עושים מעשי השרצים, באופן שוירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם, וזה כולו לגנאי.
(ספרורנו שם)

ברם, נקודת שפל זו אליה הגיעו עם ישראל במצרים עד שנמשלו לשרצים היא עומק הגלות, שער המ"ט של הטומאה. אולם, דרך הפרשה הנפרשת למן הפסוק: "וַיִּקֶם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף" (א ח) ועד סוף הפרק, התורה בעצם מבקשת ללמדנו שמנקודת שפל זו זכו להיגאל.

אומנם עם ישראל הגיע לשפל בארץ מצרים, ואף המצרים ראונו כשרצים, כמו שנאמר: "וַיִּקְצוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (א יב), שהשרצים הם בכלל הדברים עליהם נאמר שנפשו של אדם קצה מהם - אֵל תִּשְׁקָצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכָל הַשָּׂרָץ הַשָּׂרָץ" (ויקרא יא מג).

אולם כבר בסוף אותו הפרק, עם סיפור המיילדות, מתחיל סיפור הגאולה של עם ישראל, ותחילת תיקונו. שכן מוצאים אנו שעם הופעת המיילדות התורה חוזרת פעם נוספת על מילות הריבוי ביחס לעם ישראל, פרט לשינוי אחד: "וַיִּיטֹב

כללי קריאה

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ.¹
(שמות א א)

ספר זה הנפתח באות ו' - ו' החיבור - מורה לנו לתופסו כ'המשך' ולא כהתחלה. היכן אם כן נעוצה התחלתו של ספר זה? בפשטות צריך להסתכל בפסוק שקדם לו, היינו, בפסוק בו נחתם ספר בראשית: "וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן מָאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחְנֹטוּ אוֹתוֹ וַיִּשֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם" (בראשית נ כו), אולם, אין שום יחס בין פסוקים אלו.

כדרך שנוהגים לומר היום: "נחזור לעניין ראשון", כך לתורה סגנון משלה. ו' החיבור של "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת" איננה חוזרת לפסוק הקודם, כי אם לאמצע פרשת ויגש, שם נמצאת נקודת מפנה היוצאת לשני צירים, או מוטב, לשני היבטים: האחד מסיים את סיפור ה'משפחה' של ספר בראשית, והשני מתחיל את סיפורו של ה'עם' - עם ישראל - בספר שמות. באופן, שהפסוק שמופיע בתחילת ספר שמות: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ" (שמות א א), איננו אלא חזרה - כעין גלילה לאחור של ספר התורה - אל אותו פסוק בספר בראשית היוצא לשני שבילים: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם יַעֲקֹב וּבְנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן" (בראשית מ ח).

לאור זאת מובנת מקומה של ו' החיבור בתחילת ספר שמות, שכן מבקשת לחבר אותנו לפסוקים שקדמו לפסוק שהובא מפרשת ויגש, שם מספרת התורה את סיפור ירדת יעקב ובניו מצרימה:

...וַיָּבֹאוּ מִצְרָיִם יַעֲקֹב וְכָל זָרְעוֹ אִתּוֹ. בְּנָיו וּבְנֵי בְנָיו אִתּוֹ בָּנָתוֹ וּבָנוֹת בְּנָיו וְכָל זָרְעוֹ הָבִיא אִתּוֹ מִצְרָיִם. וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם.
(בראשית מז ו-ח)

1 להרחבה ראה מאמרו: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם (להתהלך שמות).

2 להרחבה ראה מאמרו: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם (להתהלך שמות).

3 "ובני ישראל פרו וישרצו שהיתה אשה אחת יולדת ששה בנים בכרס אחד" (מכילתא דרבי ישמעאל שמות יב כו).

4 "ודאי ישראל כד הוו במצרים, אסתאבו, ואתטנפו גרמיהון בכל זיני מסאבו, עד דהוו שראן תחות ארבעים ותשע חילי דמסאבותא" (זהר חדש ריש יתרו)

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹרָהֶם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב.
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּדַע אֱלֹהִים.

(ב כג-כה)

חמש פעמים מוזכר 'אלוקים' בפרשה קצרה זו. ריבוי זה בולט עוד יותר על רקע העובדה שמתחילת ספר שמות ועד כאן לא הוזכר אלוקים כלל (למעט פעם אחת בפסוק: "וַיִּתְּרָאן הַמִּיִּלֶדֶת אֶת הָאֱלֹהִים" (א יז), אולם אף שם עניינו התנועה של האדם לכיוון אלוקים, ולא להיפך, כפי שיבואר לאלתר). טעם הדבר הוא שמתחילת הספר ועד נקודה זו התורה פרשה את הצלע האנושית, כיצד האדם מכין את עצמו לגאולה, ומכאן והלאה מתחילה התורה לפרוש את הצלע האלוקית של המשוואה. כך עד רגע המפגש הגורלי של הבורא והאדם שיתואר מיד בתחילת הפרק הבא - "וַיִּמָּשֶׁה הָיָה רָעָה אֶת צֶאֱן יִתְרוֹ" (ג א).

צריך עיון

בסיפור המפגש של משה עם אשתו לעתיד, ציפורה, מוצאים אנו שהתורה משנה כל עת את שמו של יתרו. בתחילה מכנה אותו לפי תפקידו הדתי: "וַיִּלְכְּהוּן מִדִּין שִׁבְעַת בָּנוֹת" (ב טז). כאשר שבות בנותיו מן הבאר, מתכנה באחד משמותיו הפרטיים: "וַתִּבְאֶנָּה אֶל רַעֲיוֹאֵל אֲבִיהֶן" (שם יח). לאחר שנותן את ציפורה בתו למשה, התורה סותמת ביחס לזהותו, ומשאירה אותו לוט בערפל: "וַיֹּאֲלֵה מֹשֶׁה לְשִׁבְתָּ אֶת הָאִישׁ" (ב כא). ואילו ברגע המפגש הגורלי של משה עם הבורא בחרה התורה לפרוש את מגוון השמות הרב ביותר: שמו הפרטי (יתרו), מעמדו ביחס למשה (חתנו), ותפקידו הדתי (כהן מדין): "וַיִּמָּשֶׁה הָיָה רָעָה אֶת צֶאֱן יִתְרוֹ חֲתָנוֹ כֹּהֵן מִדִּין וַיִּנְהֶג אֶת הַצֶּאֱן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל הָרֵאֱלֹהִים חֲרָבָה" (ג א).

והתמיה גדולה: ראשית כל, מה טעם שינויים אלו? שנית, מדוע כאשר התחתן משה עם ציפורה בתו בחרה התורה דווקא להעלים את שמו? אולם גדולה מכל זאת, מדוע ברגע הגורלי והטעון כל כך, רגע המפגש של משה עם הבורא, נחוץ לציין את כל הפרטים השוליים אותם פרטיים שוליים (לכאורה) ועוד בהרחבה המרובה ביותר? מה היחס בין המפגש הגורלי לבין העובדה שרעה צאן, ולא זו בלבד, אלא שרעה את צאן יתרו, ולא זו בלבד אלא שרעה את צאן יתרו חותנו כהן מדין?! וה' יאיר עיננו.

אֱלֹהִים לְמִיִּלֶדֶת וַיִּרְבֵּה הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד" (שם כ). מילת "וַיִּשְׁרָצוּ", נחסרה. כך, באופן זה, בחרה התורה להעמידנו שכאן נעוצה תחילת הגאולה.

מדרשי חז"ל

וַיְהִי כִּי יֵרָאוּ הַמִּיִּלֶדֶת אֶת הָאֱלֹהִים וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם בָּתִּים. (שמות א כא)

ודרשו חז"ל במדרש: "רב ולוי חד אמר בתי כהנה ובתי לוייה וחד אמר בתי מלכות" (שמות רבה א יז). הפשטנים לעומת זאת נתקשו מאוד בפירוש פסוק זה והלכו לאן שהלכו.⁵ דרכנו להראות שדווקא חז"ל הם הקרובים ביותר לפשט הכתובים, אלא שממד הפשט שלהם חושף את עומק הפשט שלא דווקא נגלה לעין בקריאה פשוטה.

ראשית כל ניתן דעתנו להקשר שמתוכו פסוק זה נאמר: עם פתיחת ספר שמות עומדים אנו בפתחו של סיפור הגאולה של עמנו. הגאולה היא היציאה מן השפלות אל האופק של: "וַיֵּצֵאוּם מִיָּד יְהוָה לְיַמֵּי מִלְחָמָה פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט ו). ומיד לאחר סיפור המיילדות התורה מספרת את סיפור לידתו של משה, או בלשון אחר, סיפור לידתם של בתי כהונה ולויה - "וַיִּלְךָ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בֵּת לְוִי" (שמות ב א).

אך ביתר עומק יש לדעת שהתנ"ך נוהג להתכתב בינו לבין עצמו. כך פורס באופן נסתר את המילון הסודי שלו. באופן שהבקי בשפת התנ"ך יודע לפרש מילים הנראות סתומות, כמילות קוד, מתוך היכרותו המעמיקה עם שאר מרחבי המקרא. באופן, שברור היה לחז"ל - כאותם היודעים את שפת התנ"ך על בוריה - שהמילה 'בתים' איננה מכוונת למבנה העשוי מלבנים, או למיני עושר, וכך הלאה, אלא לאותה שכבה בעם שאמונה על הנהגת העם, אם במישור הקדושה - כהונה ולויה, אם במישור המדיני - מלכות. דוגמה לשימוש זה ניתן למצוא בפסוקים רבים בתנ"ך, כגון: "בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת ה' בֵּית אֶהֱרֹן בָּרְכוּ אֶת ה'. בֵּית הַלְוִי בָּרְכוּ אֶת ה'" (תהלים קלה יט-כ).

כללי קריאה

מצאנו שהתורה חוזרת על מילה מסוימת תכופות כאופן ביטוי מיוחד התכוונן להנחות את הלומד אל משמעות מסוימת,⁶ דוגמה לדבר ניתן להראות מפרשתנו:⁷

וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֶבְדָּה.

5 בכדי לשבר את האוזן ראה לדוגמה פירושו של רבי סעדיה גאון: "ויאמר הגאון כי עשה להם בתים שהסתירים שם ולא נמצאו" (אבן עזרא שם).

6 ראה דברי המדרש המובאים ברש"י: "וַיִּתְּנֶה אֶת הַלְוִיִּם וְנָתַן לָהֶם וַיִּלְבְּדוּ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת עֲבֹדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶהֱל מוֹעֵד וְלִכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל נֶגֶף בְּגֹשֶׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֹּדֶשׁ". רש"י: "ואתנה - ה' פעמים נאמר בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפלו אזכרותיהן במקרא אחד כמנין ה' חומשי תורה כך מצאתי במדבר רבה" (במדבר ח יט).

7 להרחבה ראה מאמרו: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּדַע אֱלֹהִים (להתהלך שמות)